

Digitale herregårde. At formidle 'sted' på nettet.

Af Mikael Frausing, Dansk Center for Herregårdsforskning

Oplæg ved Nordisk Slots- og Herregårdssymposium, 18. oktober 2018

Gennem næsten 10 år har Dansk Center for Herregårdsforskning på Gammel Estrup – Herregårdsmuseet arbejdet med digital formidling af herregårdenes kulturhistorie og kulturarv ved hjælp af digitale kort på internettet. Den foreløbige kulmination kom i foråret 2017 med lanceringen af www.herregaardskortet.dk.

I det følgende vil jeg skitsere vores hidtidige arbejde med at formidle herregårdene, og den udvikling vi har været igennem fra de første skitser i 2006; til at etablere det første danmarkskort og en database i 2010; og til hjemmesiden www.danskeherregaarde.dk, der stod færdig i 2014. Dernæst vil jeg uddybe ideerne med den nye hjemmeside: hvorfor vi fandt det nødvendigt at starte forfra med at lave en ny hjemmeside over herregårdene, hvilke formidlingsmæssige mål vi satte os, og hvad for nogle erfaringer vi har gjort os.

Som illustration heraf vil jeg afslutte med at præsentere et af de nye 'temaer' fra hjemmesiden, nemlig herregården **Lønborggaard**, hvor vi fortæller historien om det store spørgsmål: "Hvorfor forsvandt herregårdene fra Vestjylland?"

www.herregaardskortet.dk blev lanceret i april 2017

Fra skitse til hjemmeside 2006-2014

Dansk Center for Herregårdsforskning blev etableret i 2004 og allerede i 2006 begyndte et udviklingsarbejde for at etablere en hjemmeside over danske herregårde. Ambitionen var at formidle herregårdenes historie som en helhed og i kontekst med det omgivende samfund og den historiske udvikling.

Vejen frem blev en faseopdelte model, hvor hver udviklingsfase var af 2-3 års varighed og fungerede som fundament at bygge videre på. Overordnet – og i tilbageblik – bestod den første fase i opbygningen af en internetbaseret database; anden fase bestod i etableringen af en egentlig hjemmeside med herregårdsbeskrivelser, mens tredje fase var en udvikling mod at bringe tematiserede fortællinger fra herregårdenes kulturhistorie.

1) Omkring 2010 var **fase 1** tilendebragt, der var vores første bud på at bringe oversigtskort over alle danske herregårde. Det blev til tre historiske nedslag i historien i 1770, 1850 og 1900, hvor man dels kunne se udbredelsen af herregårde, dels få stamoplysninger om ejere og godsets størrelse på hver enkelt herregård. Det vi tog med os fra denne fase var først og fremmest opbygningen af landsdækkende kort som en overskuelig indgang til hver enkelt herregård. Men de tre historiske kort er også et resultat i sig selv, hvor man kan følge den historiske udvikling.

The screenshot shows a web interface for 'Kort over danske herregårde 1770'. At the top, there are navigation tabs: 'Kort', 'Historisk kontekst', and 'Om kortene'. Below this is a search bar with the text 'ÅBN AVANCERET SØG' and a filter menu with years: '1770', '1850', '1900', '2013', and '2017'. The main content area is titled 'Kort over danske herregårde 1770' and contains introductory text. To the right, a detailed view of 'Lønborggaard' is displayed, featuring a photograph of the manor and the following information:

- Nuværende navn: Lønborggaard
- Adresse: Lønborggaardvej 1, 6880 Tarm
- Amt, herred og sogn: Ringkøbing - Nørre Horne - Lønborg
- Hovedgårdens hartkorn i tønder: 62.58 htk
- Skovskylld: 0 htk
- Mølleskylld: 0 htk
- Tiende: 127.88 thk
- Fæstegods: 547.95 thk
- Bemærkninger: Bøndergodset er med Skrumsagers.
- Kilder 1770: Danske Atlas bd 5,2 s 767

At the bottom right, a list of manor names is visible, including: Aagaard (Ljelland), Aakær, Aalegaard, Aalholm, Aalstrup, Aalekkegaard, Aas, Aastrup (Nordjylland), Aastrup (Sjælland), Agersbøl, Agerupgaard, Aggersborggaard, Aggersvold, Albæk, Algestrup, and Allinggaard.

Kort over danske herregårde 1770, samt opslaget 'Lønborggaard' for 1770

2) Arbejdet med de tre historiske kort var færdige omkring 2011, hvor centeret så iværksatte den såkaldte **fase 2**, som var det, som blev til hjemmesiden www.danskeherregaarde.dk. Det indledtes med kortlægning af herregårdene i nutiden (2011) med stamoplysninger: beliggenhed, ejere, godsets størrelse og anvendelse. Dernæst – og den virkelige nyskabelse i denne fase – en udvidelse af oplysningerne med egentlige beskrivelser af samtlige 726 herregårde. Vi udvidede med opslag om herregårdens historie og bygninger, med komplette ejerrækker så godt som det kunne lade sig gøre, samt oplysninger om kulturmiljø og videre læsning.

Med lanceringen af www.danskeherregaarde.dk i 2014 fik vi bragt beskrivelserne af danske herregårde ud på nettet, i forlængelse af den tradition som kendes i Danmark med flerbindsværker som 'Danske Slotte og Herregårde', hvor man følger den enkelte herregård kronologisk og med fokus på ejere og arkitektur. Og med denne hjemmeside blev denne tradition opdateret og gjort mere brugervenlig. Vi fik gjort omtrent 3000 siders nyskrevet tekst tilgængelig fordelt på 8000 individuelle faner, og der kom billeder på over 700 af hjemmesidens opslag.

Det var en milepæl for centeret, og www.danskeherregaarde.dk er en succeshistorie med mere end 700 daglige brugere, som dels en database til fagpersoner og dels en formidlingside til den brede offentlighed.

En udfordring er den grundlæggende opbygning af siden, hvor teksten knytter sig til en konkret herregård, altså en topografisk lokation, en prik på et kort populært sagt. Det rummer den ulempe både fagligt og formidlingsmæssigt i forhold til at kunne formidle tematiske og principielle problemstillinger fra herregårdens historie. Fx angående ovenstående spørgsmål om de vestjyske herregårde, så vil man kunne se på de historiske kort, at herregårdene forsvinder. Hvis man vel og mærke ved, hvad man skal kigge efter. Men man får ingen forklaring på, hvorfor denne udvikling skete og ved at læse om eksempelvis Lønborggård får man heller ikke indtryk af, at netop denne herregård var en undtagelse i landsdelen.

The screenshot shows the website interface for Lønborggaard. At the top, there is a navigation bar with links: Herregårdskort 2013, Hvad er en herregård?, Historisk kontekst, Om kortet, and Historiske kort. Below this is a header section with a logo on the left and the text 'Lønborggaard' and 'Lønborggaardvej 1, 6880 Tarm'. A secondary navigation bar contains links: Ejerhistorie, Ejerrække, Bygninger, Kulturmiljø, and Litteratur. The main content area features the title 'Lønborggaard' followed by a paragraph: 'Gården var under Ribe Bispestol og blev plyndret af Skipper Clements bondehær under Grevens Fejde 1534-1536. Lønborggaard ligger ved Skjern Å, hvilket har givet ejerne gennem tiden en stor indtægtskilde ved fiskeri. Der er stadig rester af gårdens gamle grave øst og vest for gården.' To the right, there is a sidebar with a photo of a large white building with a red roof. Below the photo is a timeline titled 'Gårdens stamdata gennem tiden' with buttons for the years 1770, 1850, 1900, and 2011. The 2011 button is highlighted. Below the timeline, the text reads: 'Lønborggaard', 'Nuværende navn: Lønborggård', 'Adresse: Lønborggaardvej 1, 6880 Tarm', 'Bygningshistoriske årstal: Hovedbygningen er opført 1838-39. Avtsgården genopført to gange efter brand i hhv. 1889 og 1932', 'Offentlig adgang: Ingen oplysninger', 'Region og kommune: Midtjylland - Ringkøbing-Skjern', and 'Forbindelser:'.

Lønborggård på www.danskeherregaarde.dk

For at imødegå dette forhold tilføjede vi en række historiske artikler, som fortalte om den historiske kontekst og om de lange linjer i herregårdenes historie fra arkitektur til landskab og fra produktion til herskabsliv.

3) Disse oversigtsartikler blev udgangspunkt for en videreudvikling i **fase 3**, hvor vi ønskede at arbejde med længere, tematiserede beskrivelser, som behandlede forskellige aspekter af herregårdenes historie. Ambitionen var at vise bredden og variationen og nuancerne i herregårdenes rolle i samfundet i hele den lange periode fra 1500-2000.

Herregårdskortet, 2015-2017

Og det blev så til www.herregaardskortet.dk, som formidler herregårdslandskabet i Region Midtjylland. Denne hjemmeside har dels en række tekniske og indholdsmæssige opdateringer (engelsk versionering, illustrationer, responsiv design m.v.), mens nyskabelsen består i en række tematiserede case studier. I samarbejde med andre museer i Region Midtjylland indeholder hjemmesiden 15 temaer, som på kortet er forsynet med røde prikker.

Hvor vi tidligere brugte de enkelte herregårdsbeskrivelser til at give en kronologisk gennemgang af de enkelte gårde fra 'ende til anden' med lange opremsninger, har vi denne gang omvendt taget udgangspunkt i 15 problemstillinger, hvor lokaliteten bliver udgangspunkt for at fortælle en principiel historie med relevans for flere eller alle herregårde.

Her er det temaet om Vestjyllands forsvundne herregårde med udgangspunkt i Lønborggård skrevet af Christian Ringskou og Frederik Vognsen Hansen ved Ringkøbing-Skjern Museum. Temaet er opbygget med en forside og et galleri og med en kort introtekst, samt derudover ca. 10 siders tekst fordelt på oversigtsartikler, der giver det store overblik, og fem temaartikler, der hver især tilbyder et perspektiv på den samlede problemstilling:

TILBAGE TIL HERREGÅRDSKORTET

LØNBORGGÅRD

OVERLEVEREN
Lønborggaard og Vestjyllands forsvundne herregårde

TEMA

- Overleveren
 - Eng føder ager
 - De vestjyske herregårdes skæbne
 - Grubbesholm
 - En sammenligning i det små
 - En sammenligning i det store

Eng, sand og hede – historien om herregården ved Skjern Åens delta

TEMA UDARBEJDET AF:
RINGKØBING-SKJERN MUSEUM

ADGANG:
OFFENTLIG ADGANG

FUNKTION:
LØNBORGGÅRD FERICENTER

FIND VEJ

LØNBORGGÅRD
Da landboreformerne udløste en bølge af spekulation og nedlæggelser, som næsten skyllede alle Vestjyllands herregårde omkuld, var der enkelte, der overlevede. Med sin status som udelagt stamhus var Lønborggård syet for Skjern Ås delta en af de få i landsdelen, der forblev et anseeligt gods.

GALLERI

Eng føder ager, der handler om, hvordan høet fra engene var fundamentet for studeopdræt, landsdelens eksportvare. For det andet var stude- og kvægholdet og de deraf følgende naturlige biprodukter nødvendige i rigt mål for at få agerjorden til at bære en beskeden kornavl til lidt selvforsyning. Denne grundpræmis for vestjysk landbrug, der holdt sig til mergling, kartofler og hedeopdyrkning vendte op og ned på alting i årene omkring 1900, satte også dagsordenen for Lønborggård.

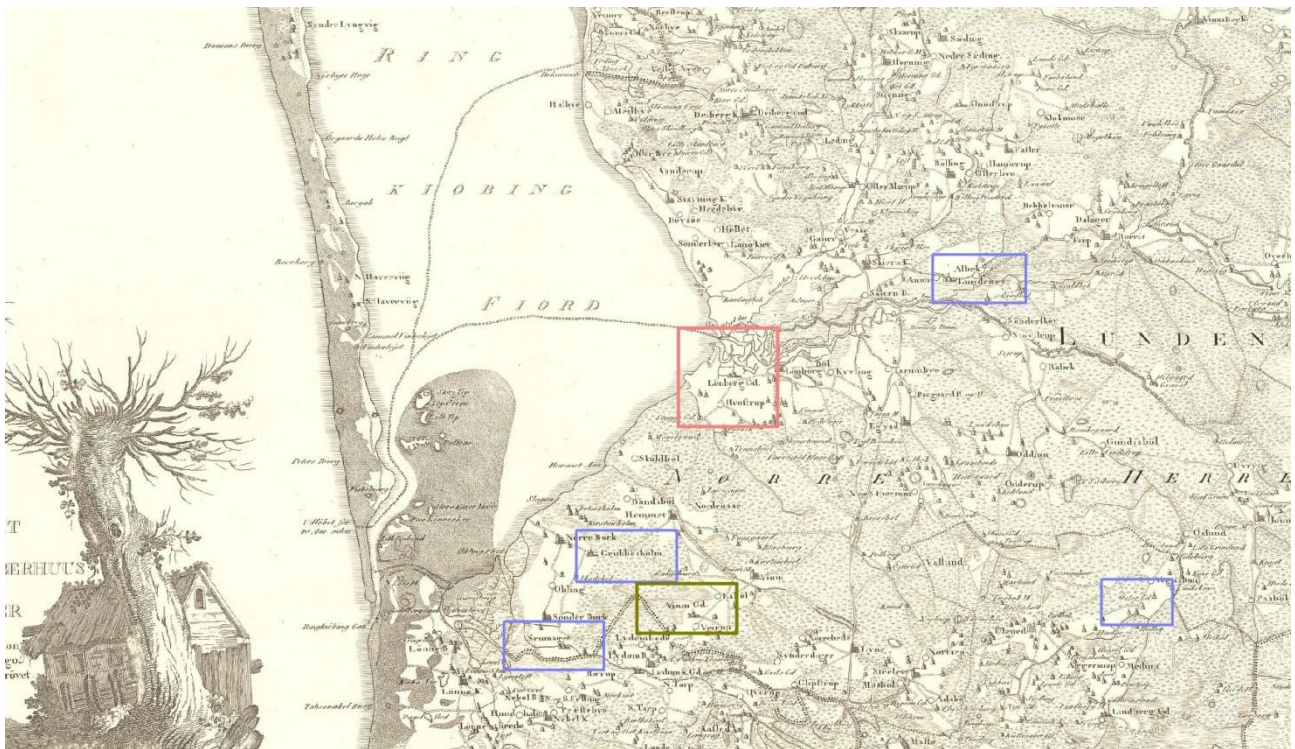

Kongens tilstedeværelse i Vestjylland, det mægtige Lundenæs Slot, lå også hvor Skjern-åen løber ud i Ringkøbing Fjord. Bemærk engene og markeringen af laksegårde (H), der udgjorde grundlaget for slottets økonomi.

Det vestjyske herregårdslandskab, der handler om, hvordan herregårdene i Vestjylland lå mere spredt og generelt hørte til gruppen af mindre og mellemstore gårde i sammenligning med det øvrige Danmark. Hele godsejerstanden blev hårdt ramt af landboreformerne i slutningen af 1700-tallet, men den vestjyske var hårdest ramt.

Nogle må dø, for at andre kan leve, handler om herregården Grubbesholm, der var blandt de første herregårde, der blev afviklet i 1700-tallet. Ofte fortalt som en succeshistorie om, hvordan driftige fæstebønder opkøbte og udstykkede herregården i 1761, tog ansvar for egen eksistens og løsrev sig fra herremændenes undertrykkelse. Det er dog kun den halve sandhed – 3/5 af godsets bønder fortsatte som fæstere under nabogodset Lønborggård.

En sammenligning i det små, fortæller historien om de vestjyske herregårde og en godsstruktur, der på ganske kort tid kolliderer. I løbet af ganske få årtier blev næsten samtlige vestjyske herregårde helt eller delvist afviklet. Midt i denne fortælling findes Lønborggård, der undgik denne skæbne fordi ejerne tværtimod investerede i stordrift – en proces som endte med helt at opsluge de omkringliggende, mindre herregårde.

I sidste halvdel af 1700-tallet reduceredes antallet af herregårde på sydsiden af Ringkøbing Fjord fra 6 til kun én. Østergård, Grubbesholm, Skrumsager og Lundenæs (blå) blev totalt udstykket og forsvandt, mens Viumgård (grøn) blev delvis udstykket, og fortsatte som en stor gård. Kun Lønborggård (rød) fastholdt en position som herregård og gods helt op til 1900-tallet.

En sammenligning i det store, fortæller om hvordan de enkelte godsejeres individuelle valg for hhv. investering eller afvikling/kapitalisering fik afgørende betydning for godsets fremtid. Og dermed også for områdets bønder.

Da herregårdene forsvandt

I perioden 1760-1810 forsvandt herregårdene i deres klassiske udformning fra det vestjyske landskab. Nogle forsvandt helt, mens andre af de tidligere herregårde omskabtes til større (proprietærgårde) baseret på studeopdræt og lønnet arbejdskraft, og som stadig skilte sig ud i landskabet.

Men fæstebønder, det var fortid. Efter år 1810 ejede bønderne i Vestjylland med få undtagelser selv deres bondegårde. Og Lønborggård blev efterhånden sammen med de øvrige storgodser en historisk besynderlighed, en mini-verden hvor der – og kun der – endnu eksisterede et system og en livsform, som tiden var løbet fra. De få resterende storgodser holdt sig endnu op i 1900-tallet.

Men alting får som bekendt en ende, og i 2016 er også Lønborggaard udstykket og frasolgt, mens de fredede bygninger er indrettet til feriecenter.

I 1900-tallet havde man for længst skabt forudsætninger for landbrug på de magre jorder og drænet engene. På dette luftfoto fra 1961 ligger Lønborggård omgivet af store kornmarker, så langt øjet rækker. I baggrunden Lønborg Kirke.

Afslutning

Det var temaet om Lønborggård, *Overleveren* mellem de forsvundne vestjyske herregårde. På samme måde har vi fordelt over Region Midtjylland yderligere 14 andre temaer om alt fra adelens selvforståelse i 1500-tallet til grundlæggelsen af Silkeborg i 1800-tallet.

Med disse 15 temaer har skabt en vigtig og velfungerende tilføjelse til den formidling af herregårdene, som hidtil har været baseret på dels databaseoplysninger og dels kronologiske beskrivelser med vægt på ejere og bygninger. Med disse temaer tilbyder vi en tematiseret og historisk orienteret formidling, hvor vi formidler bredere og dybere.

Udfordringen er så – som det fremgår – at vi har opbygget vores herregårdskort over næsten 10 år og gennem flere faser, hvorfor nu står med hele tre sæt kort. Hver især kan de noget forskelligt, ingen af dem kan undværes, og umiddelbart også kun vanskeligt kan integreres direkte.

Til gengæld er det værd at pointere, at de tre lag – database, kronologiske beskrivelser og temaer – og gerne tilsat nogle flere tekniske finesser som fx droneoptagelser og 3D-animationer, faktisk er opskriften på, hvordan man kan udnytte nettets muligheder til at formidle topografisk historie.

Næste udviklingsfase består derfor i, dels at udbrede modellen med vores temaer til hele landet, men også at få integreret de tre forskellige sæt af kort til en samlet, lettilgængelig og overskuelig løsning.